INGLIZ TILINI O‘QITISHDA KELISHMOVCHILIKNI YUMSHATISH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH: PRAGMATIK KOMPETENSIYA NUQTAYI NAZARIDAN

Mamatxalilova Zarnigor Ahmadjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti, Chet tillari fakulteti, 1-bosqich magistranti
mamatxalilovazarnigor6@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada o‘zbek tilida so‘zlashuvchi ingliz tili o‘rganuvchilarida kelishmovchilikni yumshatish ko‘nikmalarini shakllantirishning pragmatik asoslari va metodik yo‘nalishlari ko‘rib chiqildi. Maqsad pragmatik kompetensiya doirasida kelishmovchilikni bildirishdagi ehtimoliy qiyinchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etishga qaratilgan o‘qitish usullarini taklif etishdan iborat. Nazariy-tahliliy va chog‘ishtirma metodlardan, material sifatida tahlil maqsadida tuzilgan misollardan foydalanildi. Natijada beshta ehtimoliy pragmatik qiyinchilik va beshta o‘qitish yo‘nalishi ajratildi. Taklif etilgan yondashuvlar amaliyotda sinab ko‘rilmagan va keyingi tajribada tekshirilishi lozim.*

Kalit so‘zlar: *pragmatik kompetensiya, ingliz tilini o‘qitish, kelishmovchilik, yumshatish, xushmuomalalik, madaniyatlararo muloqot.*

Аннотация. *В статье рассматриваются прагматические основы и методические направления формирования умения смягчать несогласие у изучающих английский язык носителей узбекского языка. Цель – выявить вероятные прагматические трудности при выражении несогласия и предложить приёмы обучения для их преодоления. Использованы теоретико-аналитический и сопоставительный методы, материалом служили примеры, составленные для аналитических целей. Выделены пять вероятных прагматических трудностей и пять направлений обучения. Предлагаемые подходы не апробированы на практике и требуют проверки в дальнейшем опыте.*

Ключевые слова: *прагматическая компетенция, обучение английскому языку, несогласие, смягчение, вежливость, межкультурная коммуникация.*

Abstract. *The article examines the pragmatic foundations and methodological directions for developing the ability to mitigate disagreement among Uzbek-speaking learners of English. Its aim is to identify likely pragmatic difficulties in expressing disagreement and to propose teaching techniques that address them. Theoretical-analytical and contrastive methods were used, with illustrative*

ACADEMIC SCIENCE PUBLISHING

examples constructed for analytical purposes. Five likely pragmatic difficulties and five teaching directions are identified. The proposed approaches have not been tested in practice and require validation in further classroom research.

Keywords: *pragmatic competence, English language teaching, disagreement, mitigation, politeness, intercultural communication.*

KIRISH

Chet tilini o‘rganishda grammatika va lug‘at bilimi muloqotda muvaffaqiyatga erishish uchun yetarli emas: o‘rganuvchi muayyan vaziyatda qaysi ifoda o‘rinli ekanini ham bilishi kerak. Bunday bilim pragmatik kompetensiya deb ataladi, uning yetishmasligi esa grammatik jihatdan to‘g‘ri gapning ham noo‘rin yoki qo‘pol eshitilishiga olib kelishi mumkin [1]. Bu muammo ayniqsa kelishmovchilikni bildirishda seziladi, chunki bunday nutq aktida so‘zlovchi suhbatdosh fikriga qarshi chiqadi va uning yuzini saqlash zaruriyati yuzaga keladi.

Maqolaning maqsadi o‘zbek tilida so‘zlashuvchi ingliz tili o‘rganuvchilarida kelishmovchilikni yumshatish ko‘nikmalarini shakllantirishning pragmatik asoslarini ko‘rib chiqish, ehtimoliy qiyinchiliklarni aniqlash va o‘qitish yo‘nalishlarini taklif etishdan iborat. Tadqiqot nazariy-tahliliy va chog‘ishtirma metodlarga tayanadi. Material sifatida tahlil maqsadida tuzilgan misollar tanlandi; ular o‘quvchilar javoblari yoki sinf kuzatuvlari natijasi emas, shu sababli maqolada keltirilgan qiyinchiliklar farazli xarakterga ega.

ASOSIY QISM

1. Pragmatik kompetensiya va xushmuomalalik

Pragmalingvistika til resurslarining muayyan kommunikativ niyatni ifodalashdagi vazifasini, sotsiopragmatika esa ularning ijtimoiy kontekstga mosligini o‘rganadi [2]. Brown va Levinson nazariyasiga ko‘ra, kelishmovchilik suhbatdoshning ijobiy yuziga tahdid soladi va so‘zlovchilar uning ta’sirini kamaytiruvchi strategiyalardan foydalanadi [3]. Pomerantz tavsifiga ko‘ra, kelishmovchilik odatda kechiktirilgan, qisman rozilik yoki kirish so‘zlari bilan boshlangan shaklda beriladi [4]. Demak, ingliz tilida kelishmovchilikni o‘rinli bildirish uchun o‘rganuvchi nafaqat «yo‘q» deyishni, balki norozilikni e’tirof, xejlash va muqobil taklif bilan o‘rashni ham bilishi kerak.

2. Ehtimoliy pragmatik qiyinchiliklar

O‘zbek tilida so‘zlashuvchi o‘rganuvchilar ona tilidagi odatlarni ingliz tiliga ko‘chirishi mumkin. Nazariy tahlil va misollar asosida beshta ehtimoliy qiyinchilik ajratildi (1-jadval). Birinchisi yumshatuvchisiz to‘g‘ridan-to‘g‘ri e’tirozdir. Ikkinchisi qarama-qarshilik bildiruvchi *but* bog‘lovchisini e’tirofsiz qo‘llash. Uchinchisi ona tilidagi ifodani so‘zma-so‘z ko‘chirish: masalan, bilvosita

kelishmovchilikni bildirishi mumkin bo‘lgan *Bilmadim...* ifodasining *I don’t know* deb berilishi noaniqlik yoki bilimsizlik sifatida tushunilishi mumkin. To‘rtinchisi qisman rozilik vositalarining (*partly, up to a point*) bilinmasligi, beshinchisi esa suhbatdosh maqomiga mos shaklni tanlay olmaslikdir.

1-jadval. Ehtimoliy pragmatik qiyinchiliklar va tavsiya etiladigan variantlar

Ehtimoliy qiyinchilik	**Noo‘rin variant**	**Tavsiya etilgan variant**
Yumshatuvchisiz e’tiroz	*No, you are wrong.*	*I see your point, but I’m not sure that’s entirely correct.*
But e’tirofsiz	*But it is not true.*	*That’s a fair point, but I see it differently.*
So‘zma-so‘z ko‘chirish	*I don’t know...*	*I’m not sure about that.*
Qisman rozilik vositalarini bilmaslik	*Yes. / No.*	*That’s partly true. / I agree up to a point.*
Maqomga moslamaslik	*You are wrong, teacher.*	*Professor, if I may, I’d like to raise one point...*

Izoh. Misollar tahlil maqsadida tuzilgan, o‘quvchi javoblaridan olinmagan.

3. O‘qitish yo‘nalishlari

Ingliz tilida kelishmovchilikni yumshatishni o‘rgatishda pragmatik xususiyatlarni o‘quvchilar e’tiboriga havola qilish, tushuntirish va amaliy mashq qilishni birlashtirish tavsiya etiladi [6]. Quyidagi besh yo‘nalish taklif etiladi. Birinchisi chog‘ishtirma tahlil: o‘quvchilarga o‘zbek va ingliz tillaridagi parallel misollar (*Fikringizni tushunaman, lekin... – I see your point, but...*) taqdim etiladi va ularning vazifasi muhokama qilinadi. Ikkinchisi kelishmovchilik gradatsiyasi bilan ishlash: to‘liq rozilikdan ochiq norozilikkacha bo‘lgan bosqichlar (to‘liq rozilik, qisman rozilik, murosali norozilik, ochiq norozilik) bo‘yicha ifodalar tartiblanadi va vaziyatga qarab tanlanadi.

Uchinchisi maqom va vaziyat o‘zgaruvchisini o‘z ichiga olgan rol o‘yinlari: bir xil e’tiroz tengdosh, domla yoki notanish kishiga qaratilib, shakl farqi muhokama qilinadi. Maqom, kelishmovchilikning jiddiyligi va kontekst strategiya tanloviga ta’sir qilishi ko‘rsatilgan [7]. To‘rtinchisi yumshatish vositalarini aniqlash va almashtirish vazifalari: o‘quvchilar matndagi yumshatuvchilarni topadi, ularni olib tashlab ta’sirini baholaydi va muqobil variant tuzadi; yumshatish nutq aktining yoqimsiz ta’sirini kamaytiruvchi vosita ekani yodda tutiladi [5]. Beshinchisi fikr-mulohaza va baholash: o‘qituvchi o‘quvchi javobining nafaqat grammatik to‘g‘riligini, balki vaziyatga mosligini ham baholaydi. Bu yo‘nalishlarni diskurs to‘ldirish vazifalari yordamida boshlang‘ich diagnostika sifatida ham qo‘llash mumkin.

ACADEMIC SCIENCE PUBLISHING

Dars ketma-ketligi sifatida quyidagi tartib taklif etiladi: avval o‘quvchilarga bitta vaziyatning ikki xil javobi (yumshatilmagan va yumshatilgan) taqdim etilib, ularning ta’siri muhokama qilinadi; so‘ng yumshatish vositalari tizimlashtiriladi (e’tirof, xejlash, shaxsiy fikr, muqobil taklif); keyin juftliklarda rol o‘yini o‘tkaziladi; oxirida o‘quvchilar o‘z javoblarini maqom o‘zgartirilgan vaziyatda qayta tuzadi. Bunday ketma-ketlik tushuntirishdan amaliy qo‘llashga bosqichma-bosqich o‘tish imkonini beradi. O‘qituvchi uchun muhim jihat shundaki, ona tilidagi to‘g‘ridan-to‘g‘rilikni xato deb baholash o‘rniga, uning ingliz tilida boshqacha qabul qilinishi mumkinligini tushuntirish kerak, chunki kelishmovchilikning talqini madaniy va vaziyatga bog‘liq [8]. Shuningdek, taklif etilgan yo‘nalishlarning samaradorligi haqida hozircha xulosa qilib bo‘lmaydi, buning uchun nazorat va tajriba guruhlari bilan o‘tkaziladigan tadqiqot zarur.

XULOSA

Maqolada kelishmovchilikni yumshatish ko‘nikmalarini shakllantirish pragmatik kompetensiyaning tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqildi. Beshta ehtimoliy pragmatik qiyinchilik ajratildi: yumshatuvchisiz e’tiroz, e’tirofsiz *but*, so‘zma-so‘z ko‘chirish, qisman rozilik vositalarini bilmaslik va maqomga moslamaslik. Ularni bartaraf etish uchun chog‘ishtirma tahlil, kelishmovchilik gradatsiyasi, rol o‘yinlari, yumshatuvchilar ustida ishlash va vaziyatga mosligini baholash yo‘nalishlari taklif etildi. Misollar tuzilgani va yondashuvlar amaliyotda sinab ko‘rilmagani uchun xulosalar farazli xarakterga ega; kelgusida ularni sinf tajribasi va diskurs to‘ldirish testlari asosida tekshirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Thomas J.** Cross-cultural pragmatic failure // Applied Linguistics. — 1983. — Vol. 4, No. 2. — P. 91–112.

2. **Leech G. N.** Principles of Pragmatics. — London: Longman, 1983.

3. **Brown P., Levinson S. C.** Politeness: Some Universals in Language Usage. — Cambridge: Cambridge University Press, 1987.

4. **Pomerantz A.** Agreeing and disagreeing with assessments: Some features of preferred/dispreferred turn shapes // Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis / ed. by **J. M. Atkinson, J. Heritage**. — Cambridge: Cambridge University Press, 1984. — P. 57–101.

5. **Caffi C.** On mitigation // Journal of Pragmatics. — 1999. — Vol. 31, No. 7. — P. 881–909.

6. Pragmatics in Language Teaching / ed. by **K. R. Rose, G. Kasper**. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

ACADEMIC SCIENCE PUBLISHING

7. **Rees-Miller J.** Power, severity, and context in disagreement // Journal of Pragmatics. — 2000. — Vol. 32, No. 8. — P. 1087–1111.

8. **Sifianou M.** Disagreement, face and politeness // Journal of Pragmatics. — 2012. — Vol. 44, No. 12. — P. 1554–1564.

ACADEMIC SCIENCE PUBLISHING